

Ha nincs értelmes társadalmi dialógus, akkor nem sok esély van arra, hogy az egyébként is perifériára szorult színházak „bekiabálják a titit”

Gondolatok a szlovákiai magyar drámáról

Lassan másfél évtizede, hogy a Komáromi Jókai Színház dramaturgjaként dolgozom. Egy ideig személyes kudarcként éltem meg, hogy a szlovákiai magyar dráma helyzetét nem sikerült látványos módon megváltoztatni, hogy a várva várt fellendülés nem történt, nem történhetett meg. Sokáig azt hittem, ez csak döntés kérdése: ha foglalkozunk vele, ha színházi keretünkben elvetjük a drámamagot, az majd évről évre termést hoz...

VARGA EMESE

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, nem redukálhatjuk a problémát a „nincs szlovákiai dráma, mert a színházak nem mutatják be őket” kijelentésre. Ezért ahelyett, hogy a magam és a színház nevében hamut szórnék a fejemre, megpróbálom megvizsgálni azokat a tényezőket, melyek ezt a helyzetet befolyásolják, befolyásolták.

A számok felől közelítve

szerzőket – ami természetesen nem zárja ki a kiváló színpadi művek születését. Aztán a társadalmi változásokkal eltűnt a cenzúra, és elvben lehetőség nyílt olyan színpadi szerzők és témák bemutatására, melyekkel hosszú évek óta adós volt a szlovákiai magyar színházi világ. Véleményem szerint érthető, hogy a színházak megpróbálták, megpróbálják ezt a lemaradást is pótolni, miközben kötéltáncosként egyensúlyoznak a manészes felett. Mögöttük a szakma, előttük a közönség. Háló nincs.

Kíráások eredménye

Fél évvel a rendszerváltást követően szakmai áttörés történt Komáromban. A színház élére Beke Sándor rendező került, tevékenységével mind szakmailag, mind szervezésileg felpezsdítette a színházi életet. A Beke-éra 26 bemutatója között két szlovákiai magyar dráma akadt, Ébert Tibor Esterházyja (1992), majd egy évvel később a Klapka György emlékére kiírt drámapályázat győztese, Mézsaáros László A mi hősünk című műve (Klapka címen került színre a Bástya Színházban 1993 nyarán, Beke rendezésében). Az Esterházy bevezetett né-

Mihály Ki fuserálta el a jubileumi drámát? És Gyüre Lajos Apáczai című műve végzett, külföldiját kapott Gazdag József Mire megkövülünk című szövege. Sajnos, a Dráma 50-nek sem volt utóélete, mert a díjkiosztást, s a tervezett felolvasószínházi esteket elmosta egy újabb változás: a feszült, politikai beavatkozással terhelt helyzetben Kiss Péntek József lemondott igazgatói tisztségéről.

Kiss Péntek József igazgatói korszakában (1999–2003) két szlovákiai magyar színpadi művet mutatott be a színház. Mindkettő Gágyor Péter alkotása: az Isten veled, Monarchia a Švejk-történet újragondolása, a Piaf és Simone Lubomír Feldek Rózsaszín halál című színműve felhasználásával íródott. És ezzel vége is a felsorolásnak. Az elmúlt évtizedben nem szerepelt szlovákiai magyar szerző műve a Jókai Színház repertoárjában. (Kiegészítésképpen: március 15-én zárult le az a drámapályázat, melyet az évad elején írt ki a színház, témája a szlovákiai magyarság út- és arckeresése, mindez lehetőleg librettó formában, egy történelmi eseményfüzér keretében ágyazva. A pályázatot elbíráló kuratórium még nem ült össze, a színház az évad végén

magyarázatként a gazdasági válság hatására hivatkozunk, de a helyzet ennél bonyolultabb. Meggyőződésem, hogy a problémák nem az elmúlt néhány évben kezdődtek, ezek már csak következményei egy sodródásnak.

Csak tapintatosan

Faragó Ödön, a kassai magyar színház első igazgatója 1914-ben, amikor megpályázta a tisztséget s ájtott Kolozsvárról, azt írta a pályázatában ars poeticaként: a „politikamentes tapintat” jegyében szeretné irányítani a kassai magyar társulatot. Azt hiszem, a színházi és drámai öngyilkosság valahol itt kezdődik... Nem gondolom, hogy a színházaknak a parla-

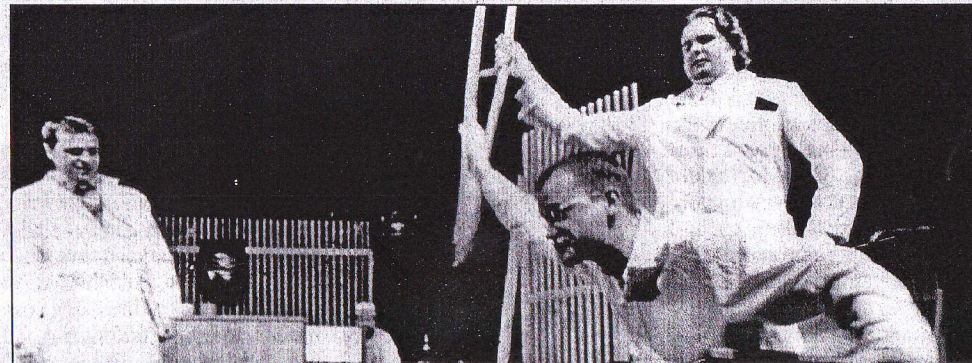
előestéjén egy francia bohózatot játszottak a városban; az első világháború kitörésekor a Leányvásárt játszotta a kassai társulat; a trianoni béketárgyalásokkal párhuzamosan a Sybill és a Mágánás Miska volt az egyik sikerszéria. Ellenpélda: Horthy kassai bevonulásakor a Bánk bán ment, szóval volt ilyen is, igaz, az ilyen „vállalás” sokkal ritkább.

Szép lassan, generációról generációra színházi- és drámai mellébeszélésre szoktatjuk a közönségünket, az alkotókat. Ennek következtében a drámaírók többsége sem mer nyíltan, egyenesen fogalmazni. Maradnak a magánbűnök, az egyéni vergődések és történetek – melyekkel egyébként semmi gond nincs, lehet az irodalmilag is, színházi-

olyan átfogó drámai életmű sem, melyet kulturális vitrinnünkben mutogathatnánk, azt gondolom, igenis létezik szlovákiai magyar dráma. Kérdés tudunk-e róla? Nem kallódik-e valahol? Fontos lenne ezeket a szövegeket – nem csak a címeket – összeszedni, és mondjuk egy internetes oldalra feltölteni. Felvidéki magyar drámaírói adatbank. Ezzel is demonstrálva, hogy a műfaj létezik, vázolva az eddigi művek dramaturgiai szemléletét, szellemiségét.

A mesterségbeli rész

A drámaírásnak van egy mesterségbeli része is, ami tanulható, tanítható. Tapasztalataim szerint a legnagyobb gondolat, írói vízió is elcsúszhat egy dra-

problémát a „nincs szlovákiai dráma, mert a színházak nem mutatják be őket” kijelentésre. Ezért ahelyett, hogy a magam és a színház nevében hamut szórnék a fejemre, megpróbálok megvizsgálni azokat a tényezőket, melyek ezt a helyzetet befolyásolják, befolyásolták.

A számok felől közelítve

Első körben talán érdemes a számok, a statisztikák felől közelíteni. Mennyi az annyi? A Magyar Területi Színház komáromi színpadán a megalakulástól a rendszerváltásig (tehát 1952-től 1989-ig) 19 bemutatót tartottak szlovákiai magyar szerzők műveiből. 17 szlovákiai magyar dráma került színre – Egri Viktor Ének a romok felett és Dávid Teréz Dódi című színpadi játékát két alkalommal is műsorára tűzte a színház. Dávid Teréz volt a legnépszerűbb szerző, ő vezeti a „toplistát” 6 bemutatóval, Egri Viktor 5 komáromi bemutatót mondhat a magáénak, Batta György három, Lovicsek Béla kettőt, továbbá színpadra került Szabó Béla Mennyasszony című regényének adaptációja, Kmeczko Mihály és Siposs Jenő egy-egy mesejátéka.

A rendszerváltástól napjainkig eltelt negyed évszázadban 4 szlovákiai magyar színmű szerepelt a Jókai Színház repertoárján. Bárhogy osztunk szorzunk is: 1952 és 1989 között átlag minden második évben akadt egy-egy szlovákiai magyar bemutató, a rendszerváltás után viszont hétévente jött el egy-egy ilyen ünnepi alkalom.

Ez a megközelítés persze kisé csalóka. A rendszerváltásig a hazai szerzők műveinek bemutatása előírászerűen történt, s nemcsak a szakmai vízió, hanem az előírt darabmennyiség teljesítésének szándéka (is) motiválta a dramaturgokat,

felpezsdítette a színházi életet. A Beke-éra 26 bemutatója között két szlovákiai magyar dráma akadt, Ébert Tibor Esterházyja (1992), majd egy évvel később a Klapka György emlékére kiírt drámapályázat győztese, Mészáros László A mi hősrünk című műve (Klapka címen került színre a Bástya Színházban 1993 nyarán, Beke rendezésében).

Az Esterházy bezsebelt néhány szakmai elismerést, főképp a kisvárdai Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján, ráadásul 25 alkalommal játszották, ami komoly sikert jelent. A Klapka – technikai-szervezési okok miatt – nem került be a kőszínházi repertoárba, így mindössze 3 előadást ért meg. De állítólag ez volt az egyik oka Beke idő előtti visszahívásának. A nacionalista szlovák kultúrpolitika ugyanis provokációként értelmezte a hazai viszonyokhoz képest monumentális színházi ünnepet, s emiatt egy évvel megrövidítette Beke igazgatói megbízatását.

A Klapka-pályázatra egyébként hét pályamű érkezett, sajnos, a bemutató után a szövegekkel már senki nem foglalkozott, pedig egy drámakötetben rögzíteni lehetett volna a rendszerváltás utáni első drámapályázat eredményét. A következő kiírásra újabb tíz évet kellett várni: Dráma 50 címmel hirdett pályázatot a Komáromi Jókai Színház vezetése 2002-ben, az 50., jubileumi évad alkalmából mindenféle tematikus, stílus és műfaji megkötés nélkül.

Az alap gondolat a nemzetiségi létben élő egyén és közösség önazonosságának megőrzése, valamint az ember helyzete, értéke és értékvesztése a 21. század társadalmában volt. Tíz színpadi szöveg érkezett, nagyon különböző műfajok s témák bukkantak fel. A pályaműveket elbíráló kuratórium az első két díjat nem adta ki, megosztott harmadik helyen Tóth

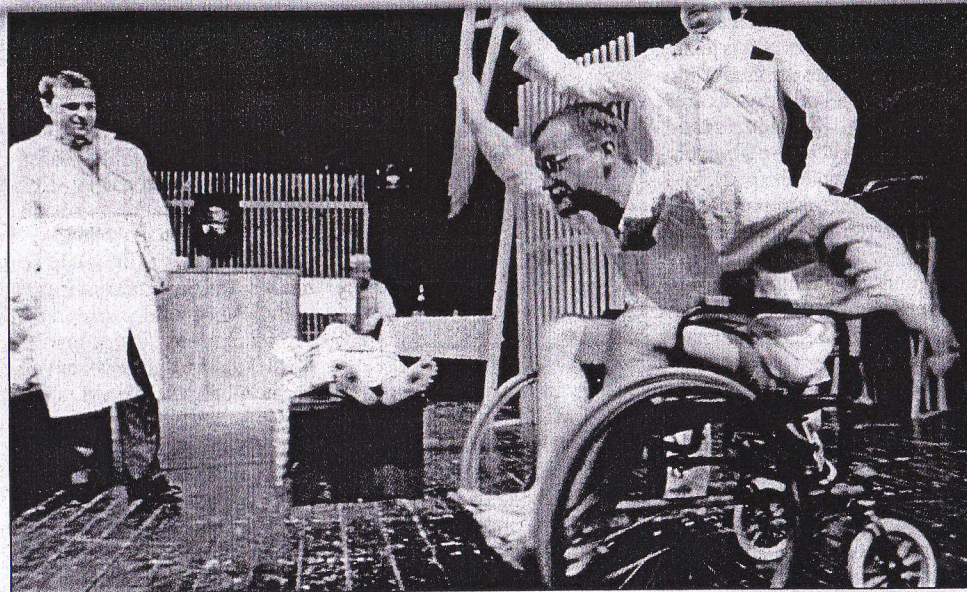
gyar szerző műve a Jókai Színház repertoárján. (Kiegészítésképpen: március 15-én zárult le az a drámapályázat, melyet az évad elején írt ki a színház, témája a szlovákiai magyarság út- és arckeresése, mindez lehetőleg librettó formában, egy történelmi eseményfüzér keretébe ágyazva. A pályázatot elbíráló kuratórium még nem ült össze, a színház az évad végén hozza nyilvánosságra az eredményeket.)

Ejnye, micsoda mulasztás!

Ennyit a tényekről. Mondhatnánk, hogy ejnye, micsoda mulasztás, sorolhatnánk a vétkes igazgatók és közreműködők nevét. S talán bizonyos szempontból jogos is lenne a felháborodás, de személyes büntetés ellenére is azt gondolom: a színház bűnrészes az említett helyzetben, de nem egyedüli bűnös. Az irodalom oldaláról éppúgy nincs támogatottsága a műfajnak, a sajtó, a folyóiratok, a kiadók sem törték össze magukat, hogy tegyenek az ügy érdekében...

Azt mondjuk: nincs szlovákiai magyar dráma. Én meg azt gondolom, hogy van. Vannak drámai szövegek, vannak szerzők, írók, színházi emberek, és bizonyára civilek is, akiknek a fiókjában lapul néhány színmű, értékes szöveg, mely jó alapanyagként szolgálhatna egy-egy előadáshoz.

Persze azonnal felvetődik a kérdés, hogy akkor a 25 év alatt miért csak négy ilyen kivételes színházi helyzet volt? Nem kívánom ragozni, hogy a színházak milyen helyzetben vannak. De azt szögezzük le: a színházak, tetszik vagy nem, megszüntek társadalmi tényezőként létezni. Valahol a kultúra szélén ücsörögve várják, várjuk, hogy visszakerüljünk a nagy vérkeringésbe. A legegyszerűbb

Gágyor Péter: Isten veled, Monarchia. Kiderül-e valaha, hogy tudnánk-e mankó nélkül is jární?

(Dömötör Ede felvétele)

menti közvetítéseket kellene követniük vagy aktuálpolitikai utalásokkal kellene bombáznuk a nézőket. Nem erre gondolok, bár ez is egy formai lehetőség, s többnyire fiatal színházi alkotók próbálkoznak az ilyen jellegű direkt reflektálással. Ugyanakkor: ha a színház, a dráma célkitűzése az, hogy tapintatos legyen, langyos mellesbeszélés jön létre, és nem a közösség problémájának megragadása, megfogalmazása. Ha társadalmilag gyávák vagyunk meglátni a lényegét, a színház csak a gyávaságot tükrözi. Ha nincs értelmű társadalmi dialógus – nem politikai, hanem közösségi értelemben –, akkor nem sok esély van arra, hogy az egyébként is perifériára szorult színházak „bekiabálják a tutit”. S ha az esélytelenség ellenére bekiabálnák, ki hallaná meg?

Kíváncsiságból utánanéztém, hogy kritikus társadalmi-történelmi pillanatokban mivel „táplálta” a színház a közönségét. Néhány kiragadott példa: 1849 októberében, Klapka Komáromból való kivonulásának

lag is értékes és érvényes. Csak nem lépjük át a küszöböt. A jó ki-sebbségi drámától – ha közhelesen akarok fogalmazni – elvárjuk, hogy társadalomkritikát fogalmazzon meg, lehetőleg szatirikus hangnemben. De ez olyan elvárás, amit az izolált színházi társadalom magában nem tud teljesíteni.

Egy másik jelenség, melynek a gyökere talán ugyanerre a problémakörre vezethető vissza: a szlovákiai magyar drámák jelentős része újragondolás. Egy már létező történet feldolgozása, adaptálása. Mintha félnénk a saját igazságtól, a saját mitológia megszületésétől. Vagy prózai alapanyagok kerülnek színpadra, vagy történelmi helyzetek adnak keretet, történelmi hősök arcot... Hangsúlyozom, ezzel sincs önmagában baj, a reflektálás és újragondolás is egy út. Csak nem biztos, kiderül-e valaha, hogy tudnánk-e mankó nélkül is jární...

Visszakanyarodva a fócsapáshoz: annak ellenére, hogy nincs – még nincs – egyetlen

maturgiai buktatón. Oktatási rendszerünkben nincs helye a színházra való nevelésnek. Nem is olvas senki drámát, akiknek nem muszáj. Nem csoda, hogy a fiatal szerzők sem érznek tömegesen készletet, hogy kipróbálják magukat ebben a műfajban. Senki nem olvassa, a színházak elzárkóznak, ugyan minek...?

Nagyon nehéz színházismeret nélkül színháznak írni. Ezért is gondolom, hogy egy drámaírói ösztöndíj segítségével túlléphetnénk a pályázati formalitásokon. Ha sikerülne néhány embert tartósan a színház közelébe csábítani, ha néznék és látnák a folyamatot, ahogy egy-egy előadás készül, és együtt dolgozva a rendezővel, dramaturggal ráéreznének a színházi törvényszerűségekre, elindulhatna egy szorosabb együttműködés, együttgondolkodás. Az ilyenfajta találkozással lehet eredménye.

Elhangzott a SZMÍT szimpóziumán, március 12-én, Dunaszerdahelyen